

HIJ NOEMDE ME ELLY

Voor de liefde

*Zwarte melk der vroegte we drinken je 's nachts
we drinken je 's middags de dood is een meester uit Duitsland
we drinken je 's avonds en 's morgens we drinken en drinken
de dood is een meester uit Duitsland zijn ogen zijn blauw
hij raakt je met loodzware kogel hij raakt je nu rauw
een man heeft een huis je goudgele haar Margarete
hij hitst zijn honden tegen ons op hij schenkt ons een graf in de lucht
hij speelt met de slangen al dromend de dood is een meester uit Duitsland*

*je goudgele haar Margarete
je asgrauwe haar Sullamith*

– Fragment uit 'Todesfuge' van Paul Celan,
vertaald door Ton Naaijkens

Proloog

25 januari 2023

‘Nou, wat wil je weten?’

We nemen plaats aan de ronde eettafel in de woonkamer van haar jaren-zeventig-doorzonwoning in Buitenveldert. In de voorkamer staat een tweezitsbank, een lage boekenkast en een sta-opfauteuil. Op de vloer liggen plavuizen. Achter me staat een bruin dressoir met daarop enkele kaarten en fotolijstjes. Overal in de kamer staan vaasjes met bloemen – sommige vers uit de tuin, andere gedroogd. Er wordt hier niets verspild.

Tegenover me zit Elly. Ze werd geboren als Esther Blocq in 1924. Ze is nu 98 jaar en woont hier zelfstandig. Tussen ons in liggen twee vuistdikke romans die ze geleend heeft van een vriendin. Ze leest ze doorgaans binnen een week uit. Ook ligt er een klein blauw boekje waarin ze haar eigen verhaal heeft opgetekend. Ze herhaalt dat ze zich niet kan voorstellen dat haar verhaal interessant is voor een heel boek, maar ze wil wel praten.

‘Wacht, je hebt nog niets te drinken. Wat wil je?’ Ze heeft een aangename, heldere stem.

Ik zeg haar dat ik graag thee drink. Ze pakt haar rollator.

‘Die moet ik van mijn dochter altijd gebruiken.’ Elly duwt het zwarte vehikel voor zich uit alsof zij het een dienst bewijst in plaats van het vehikel haar. ‘Ik noem hem mijn Mercedes.’

Elly heeft iets olijks in haar motoriek zonder dat dit afbreuk doet aan haar voornaamheid. Haar dunne haren zijn keurig gekapt en ze

heeft het figuur van iemand die zich goed kan beheersen.

Wanneer ze de kamer verlaat, heb ik de tijd om goed rond te kijken. Overal zie ik nu fotolijstjes; in de boekenkast, op de schouw, op het dressoir, in de vensterbank. Recente foto's van een jong meisje in een trouwjurk, maar ook zwart-witfoto's van lang geleden. Wie zijn al die mensen? Zullen ze de komende tijd voor mij gaan leven?

'Ik heb alleen gewone thee,' roept Elly vanuit de keuken.

Ik wil naar haar toe lopen om haar te helpen, maar ze heeft het glas met warm water al op de rollator gezet en loopt met kordate pasjes de woonkamer in. Het theezakje, zwarte thee van Lidl, kan ik hergebruiken als ik straks nog een kopje wil. Ze frunnikt aan de deksel van de koektrommel en toont me de pindakoekjes die ze zelf gebakken heeft. 'Simpel, maar heel lekker. Wil je het recept?' De pindakoekjes zijn inderdaad goed van smaak en een beetje knapperig. Beleefd noteer ik de ingrediënten.

Als we geïnstalleerd zijn, begint Elly te vertellen. Ze weet waarvoor ik kom, dus ze steekt meteen van wal.

'Ik weet nog veel over toen, maar ik heb er vroeger nooit over willen spreken. Na de oorlog richtten we ons op het hier en nu, niet op de ellende. Rouwen kon ik niet. Waar moest ik beginnen? Mijn ouders, mijn broers, mijn zus, mijn neefjes, mijn nichtjes? Het waren er te veel.'

Ze pakt het blauwe boekje van tafel en slaat het open op de plek waar een familiefoto tussen gestoken zit. 'Dit zijn ze.' Ze schuift de foto mijn kant op. Vijfentwintig blije gezichten staren me aan.

'Dit was bij ons thuis. Al mijn broers en zussen en hun echtgenoten staan erop. Zelfs Wim was erbij.'

Ik bestudeer de gezichten. De vrouwen hebben allemaal iets van elkaar weg, terwijl de mannen juist allemaal anders ogen.

'Het was het huwelijksdiner van mijn broer Jaap en zijn vrouw Fré,' zegt Elly. Ze wijst ze aan. Het geluk spat van hun gezichten. 'Ik heb mijn moeder nog geholpen met de gevulde eitjes, daar was zij niet zo goed in.'

Onder de foto staat *mei 1942*.

‘Ja, het was oorlog, maar we hadden toen nog geen idee van wat ons te wachten stond.’

Iedereen op de foto lacht of glimlacht. Eén grote gelukkige familie, aan de vooravond van een catastrofe.

Terwijl Elly de verschillende gezichten van namen voorziet, stroopt ze haar mouwen op. Op haar linkerarm zit een tatoeage. Ik kan nog net een nummer en een driehoekje, vervaagd door de jaren, onderscheiden.

Elly ziet me staren. ‘Toen mijn dochter er vragen over begon te stellen, heb ik gezegd: “Dat hebben boze mensen gedaan.” Uiteraard zei ik er meteen achteraan dat die mensen niet meer leefden. Ik wilde haar niet bang maken.

Ik ben pas echt over de oorlog gaan praten na het overlijden van mijn man. Alles wat ik me kon herinneren heb ik in dit boekje opgeschreven, voor mijn kleinkinderen.’ Ze legt haar geaderde hand plat op het boekje. ‘Nee, dat is niet waar. Ik heb niet alles opgeschreven, sommige dingen kon ik niet opschrijven, die waren te gruwelijk.’ Ze kijkt naar een specht die in de tuin is neergestreken op het vogelhuisje.

‘Wil je er dan wel met mij over praten?’ vraag ik.

Elly haalt haar schouders op. ‘Ik heb niet meer zo lang te leven, daarin moet ik reëel zijn. Mijn kleinkinderen willen graag dat ik erover vertel. Ze denken dat mijn verhaal belangrijk is voor volgende generaties. En jij denkt dat ook.’

‘Ja,’ zeg ik. ‘Helemaal nu.’

‘Goed, ik zal je alles vertellen. Maar weet je, het klinkt als een heroïsch verhaal, acht concentratiekampen overleven, maar ik denk vooral dat ik heel veel geluk heb gehad.’

DEEL I

Oorlog in Amsterdam

Bommen op Schiphol

10 mei 1940

Voordat de oorlog begon was ik een zeer gelukkig kind. Ik dacht dat het geluk eindeloos zou duren – of eigenlijk dacht ik er helemaal niet over na. Op 10 mei 1940 kwam er een einde aan mijn fijne jeugd. Ik herinner me die nacht goed. Het was Pinksterweekend, ik was een paar maanden daarvoor vijftien geworden. Rond een uur of vijf werd ik wakker van een hels kabaal. Buiten klonk een zwaar gebrom, de ramen trilden in hun sponningen. Meteen zat ik rechtop in bed en luisterde naar een geluid dat ik niet kende, maar in de jaren daarna nog veel vaker zou horen: bommenwerpers. Toen hoorde ik mijn ouders in de woonkamer met elkaar praten. Ik wilde weten wat er aan de hand was, maar ik was ook bang voor wat er aan de hand kon zijn.

Vader en moeder stonden voor het grote erkerraam. Vaders hand lag beschermend op haar onderrug. Kolenschoppen van handen had hij.

Stilletjes ging ik naast ze staan. Mijn moeder zei niets en pakte mijn hand. Mijn broers lagen nog in bed, die sliepen door het lawaai heen.

Zo stonden we met z'n drieën in de erker.

‘Wat is er aan de hand?’ fluisterde ik.

‘Zie je dat?’ zei vader. Hij wees naar een plek aan de hemel. Ik zette een stapje naar voren en drukte mijn neus tegen het raam. In de verte verscheen een zacht streepje licht aan de horizon. Ineens werd de hemel, als bij bliksem, in zijn geheel opgelicht.

‘Schiphol,’ zei mijn vader. ‘De nazi’s bombarderen onze luchthaven. Rotzakken!’